

Afrika'da 11 Eylül: Darbeler Festivali - Volkan İpek

Tarih olarak 11

Eylül, en azından uluslararası ilişkilerde ve 2001 yılından beri, Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan terör

saldırılarıyla anılıyor. O gün İkiz Kulelere ve Pentagon'a yapılan saldırılar sonucu ortaya

atılan ve Bush doktrini ve Başkan Bush tarafından başlatılan teröre karşı savaş neredeyse tüm ülkelerin dış politikasını etkiledi, 21. yüzyıl uluslararası ilişkilerinin yorumlanmasında önemli bir parametre oldu. Tüm önemine rağmen, söz konusu saldırıların 2001 yılından önceki 11 Eylül tarihlerinde yaşanan pek çok olayı gölgede bırakmasına izin verilmemeli. Bunlardan biri 11 Eylül 1973 tarihinde Şili'de gerçekleşen ve

General Augusto Pinochet'nin Cumhurbaşkanı

Salvador Allende'yi başkent Santiago'daki La Moneda

Başkanlık Sarayı'ndan intihara sürüklediği darbedir. Şili'de bu sene 1973 darbesinin 50.

yıldönümünde [Pinochet'yi ve askeri](#)

[darbeleri kınamak için çeşitli etkinlikler düzenleniyor](#). 11 Eylül 2023 tarihinde Santiago'da düzenlenecek

olan demokrasi festivali dünyada büyük yankı uyandıracak gibi görünüyor.

Şilililer 1973 darbesinin 50. yıldönümünü böyle bir festivalle anmak için hazırlanırken Asya ve Latin Amerika ile birlikte Küresel Güney olarak tanımlanan Afrika kıtası çeşitli darbelere tanık oluyor. 2020 yılından günümüze gelinen süreçte Gine'de, Sudan'da, Nijer'de, Gabon'da ve Sao Tome ve Principe'de birer, Mali'de ve Burkina Faso'da ise ikişer olmak üzere toplam dokuz başarılı darbe girişiminin olduğu

Afrika'da 1950 ve 2022 yılları arasında toplam 214 [darbe girişimi](#) yaşandı. Bu girişimlerin 106 tanesi başarılı oldu. Aynı dönemde Latin

Amerika'da 146, Asya-Pasifik'te 49,

Ortadoğu'da 44, Avrupa'da 17 ve Güney Asya'da 16 darbe girişimi gerçekleşti.

Tüm bu coğrafyalarda yaşanan toplam 486 darbe girişiminin 214'ünün yaşandığı Afrika askeri yönetim rekorunu bir zamanlar Eric Nordlinger'in "En yüksek askeri rütbe Cumhurbaşkanlığı'dır" esprisi yaptığı Latin Amerika'dan almış oldu.

İlginçtir ki, 2011 yılındaki Arap Baharından sonra toplam 48 darbe girişiminin yaşandığı Afrika hakkında 1960'lı yıllarda çıkan makaleler gelecekte herhangi bir darbe öngörmemişti. Buna rağmen Güney Afrika Cumhuriyeti dışındaki tüm Sahraaltı ülkelerinde en az bir darbe girişimi yaşandı. Bu ülkelerden Sudan 13, Sierra Leone 11, Nijerya 8 darbe girişimiyle ilk üç sırayı [paylaştılar](#). Bazı darbe girişimleri dünya tarihine de geçti. Örneğin 1966 yılında Orta

Afrika Cumhuriyeti'nde Jean Bedel Bokassa'nın gerçekleştirdiği darbe ile birlikte dünyanın en küçük, en kısa süren ve

taç törenine herhangi bir Avrupalının gitmediği tek imparatorluğu kuruldu. 1976 ve 1979 yılları arasında bir imparatorluk olarak yönetilen Orta Afrika'nın imparatoru kendini Napolyon Bonaparte ile özdeşleştiren Jean Bedel

Bokassa'ydı. Bokassa taç töreni ülkenin o

dönemki gayri safi ulusla hasılasının % 32'sini harcadı.

Bunun yanında Burkina Faso'daki 1970 darbesinde askerler halkın ahlakını düzeltmek için yönetime el koyduklarını iddia etti. Kadınların elbise giymesinin yasaklandığı bu darbede aynı zamanda tembelliğe alışılmasın diye Pazar günleri çalışma zorunluluğu da getirildi. Seyşeller'deki 1981 darbe girişiminde Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından desteklenen askerler Başbakan France Albert René'nin ofisine Güney Afrika rugby takımı kıyafetleriyle çıktılar. Darbeyi yöneten General Başbakan'ın sekreterine "Güney Afrika rugby takımı Sayın Başbakan'la tanışmak istiyor" diyerek binadan içeri girdiler. Komorlar'daki 1995 darbe girişimini ise ülkenin ulusal ordusundan askerler değil Fransız paralı asker Bob Dénard gerçekleştirdi. Bir Avrupalının bir Afrika ülkesinde gerçekleştirdiği tek darbe girişimi böylece Komorlar'da yaşandı. 1969 yılında Muammer Kaddafi'nin gerçekleştirdiği darbe ise darbe içinde darbe olarak anılıyor. Cunta darbeyi 1 Eylül günü sabah saat 5'te yapmaya karar vermişti, ancak Kaddafi saat 2'de uyandı ve diğer cunta üyelerine haber vermeden darbeyi tek başına gerçekleştirdi.

Afrika'da gerçekleşen darbelerden yüzlerce benzer hikaye anlatabiliriz. Kıtada 1950-2023 yılları arasında gerçekleşen 214 darbe girişiminin nedenlerini bir tek koşula bağlamak ve tüm bu darbe girişimlerini aynı kategoride değerlendirmek doğru değil. 214 girişimin hepsi incelendiğinde ortaya temel yedi koşul çıkıyor. Bunlar 1- 1971 yılında Uganda'daki İdi Amin darbesinde olduğu gibi askerlerin kendilerinden önceki yönetimlerin ülkeyi yeterince kalkındıramadıklarını düşünmeleri, 2- askerlerin 1966 yılında Gana'daki Joseph Ankrah darbesinde olduğu gibi ülkede ekonomik kriz olduklarını düşünmeleri, 3- 2020 yılında Mali'deki Assimi Goïta darbesinde olduğu gibi askerlerin ülkenin ulusal güvenliğinin tehlikede olduğunu düşünmeleri, 4- 1965 yılında Demokratik Kongo'daki Mobutu Sese Sekou darbesinde olduğu gibi askerlerin ülkede büyük bir yolsuzluk furçasının yer aldığını düşünmeleri, 5- 1997 yılında Sierra Leone'daki Johnny Paul Koroma darbesinde olduğu gibi askerlerin orduya yeterince bütçe ayrılmadığını düşünmeleri, 6- 1975 yılında Nijerya'daki Mortala Mohammed darbesinde olduğu gibi askerlerin ülkede belli bir etnik grubun devlet tarafından kayırıldığını düşünmeleri ve 7- 1966 yılında Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Bedel Bokassa darbesinde olduğu

gibi askerlerin sivil yöneticileri kiskanmaları sayılabilir. Bu darbeler Afrika'daki ülkelerin postkolonyal dönemde yönetimin cumhurbaşkanları ve ordular arasında nasıl paylaştırıldığını da bize gösteriyor. Sahraaltı Afrika ülkelerinin postkolonyal dönemlerinde bağımsızlığı getiren siyasi partilerin başkanlarının ilk cumhurbaşkanları oldukları görülür. Bu cumhurbaşkanlarının o dönemdeki en büyük görevleri ülkelerinin bir daha kolonyal yönetim altına girmemesini sağlamaktı. Ordular ise cumhurbaşkanlarının bu görevlerini yapıp yapmadıklarını denetleyen kurumlar oldular. Cumhurbaşkanlarının gerek iç gerekse dış politikada herhangi bir şekilde ülkelerini yeni bir kolonyal döneme geçirdiklerinden şüphelenen askerler hemen yönetime el koydular. Yaklaşık yetmiş yıl resmi olarak kolonyal yönetim altında kaldıkları için kendilerini yöneten Avrupa ülkelerinden ister istemez etkilenen cumhurbaşkanları karşılarında her zaman ulusalcı, mutlak bağımsızlık savunucusu ve yerel ordular buldular. Birçok cumhurbaşkanı bu ordularla işbirliğine girdi, hatta bazıları orduyu kendine yöneltilen tehditlere karşı siper olarak bile kullandı. Tüm bunlarla birlikte ordular Sahraaltı Afrika ülkelerinin siyasetinde her zaman büyük rol oynadı. Bir ülkede gerçekleşen darbe diğer ülkelere de hemen sıçradı. Sahraaltı Afrika ülkeleri askeri darbeleri açıklayan teorilerden biri olan [bulaşmaya](#) örnek verilebilecek vakaları oluşturdu. Bulaşma teorisi kendini son üç yılda yaşanan darbelere bir kez daha gösterdi.

Askeri darbeleri açıklayan teorilerden bulaşma teorisine göre bir ülkedeki darbenin yakındaki ülkelere de sıçrama ve o ülkelerde de darbelere neden olma potansiyeli yüksektir. Bu bağlamda, 2020 yılından bugüne kadar Sahraaltı Afrika'daki darbe girişimleri iki kola ayrıldı. Birinci koldaki girişimlerde uzun zamandır yönetimde bulunan cumhurbaşkanları hedefti ve São Tomé ve Príncipe cumhurbaşkanı Carlos Viva Nova dışında hepsi devrildi. Gine'deki 2021 darbesi 2010 yılından 2021 yılına kadar cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan ve üçüncü dönemde de adaylığını açıklayan [Alpha Condye](#) karşı gerçekleşti. Bu darbe, örneğin, Galatasary'ı bile etkiledi. Kulübün transfer etmek istediği oyuncu Diawara Gine Fas maçı için Gine'ye gitti ancak darbe nedeniyle hava sahası kapandığından İstanbul'a gelemedi. Galatasaray da Diawara'nın yerine başka bir oyuncu baktı. Sudan'daki 2021 darbesi 1989 yılından 2019 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı yapan Omar Al Basheer'in politikalarını izlediği düşünülen [Abdalla Hamdok'a](#) karşı yapıldı.

2022 yılındaki São Tomé ve Príncipe darbe girişimi ülkedeki yoksulluk öne sürülerek

cumhurbaşkanı Nova'ya karşı gerçekleşti. 2023 yılındaki Gabon darbesi ise 2009 yılından 2023 yılına kadar cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan ve son seçimleri de kazanan [Ali Bongo](#)

[Ondimba'ya](#) karşı düzenlendi. Gabon bu anlamda

Gine ve Sudan'a göre bir istisnaydı çünkü ülkenin 1967 yılında bağımsızlığını kazanmasından beri cumhurbaşkanı Bongo ailesinden geliyordu. 1967'den 2009'a kadar Omar Bongo Ondimba, 2009'dan günümüze kadar da Ali Bongo Ondimba Gabon'u yönettiler.

Askerler darbeyi açıklarken temel olarak ülkelerinde uzun süre cumhurbaşkanlığı yapan bu isimlerin yolsuzluklara karıştıklarını iddia ettiler. Örneğin Gabon'da Omar Bongo'nun kayıtlı 54 çocuğundan dokuzunun

adı bu tip yolsuzluklara karışmıştı. Nijer darbesinden farklı olarak, askerler Bongo'yu bir süre sonra [serbest](#)

[bıraktılar](#).

İkinci kolda ise cihatçılara karşı girişilen mücadele yer aldı. Bu darbeler birbirlerine komşu olmayan üç ülkede ancak birbirlerine yakın zamanlarda gerçekleşti. Bu kolda bulaşma teorisi kendisi terörle mücadele ekseninde gösterdi. İkinci kolun ilk örneği Mali'deki 2020

darbesiydi. 18 Ağustos 2020 tarihinde Mali askeri kuvvetleri Kati kentindeki Soundiata askeri tesisini ele geçirdi ve tanklarla başkent Bamako'ya gelerek 2013 yılından beri görevde bulunan Cumhurbaşkanı Ibrahima

Boubacar Keita'nın hükümetini devirdiler. Darbenin

lideri Assimi Goïta'ya göre Keita hükümeti 2011 yılından

beri ülkenin kuzeyinde konumlanan cihatçı teröristlere ve ayrılıkçı Azawad Cumhuriyeti'ne karşı yeterince mücadele

edemiyordu. Darbeden kısa süre sonra

geçici başbakanlığa Bah N'daw'ı atayan Goïta dokuz ay sonra, 24

Mayıs 2021'de, aynı nedenlerle [N'daw'ı](#) da devirdi.

Böylece Mali bir yıl kadar kısa bir sürede iki darbe girişimi geçirmiş oldu.

Mali'deki darbeler ordunun ulusal güvenliğin tehlikede olduğu düşüncesinden yola çıkarak yapıldı. Mali'deki darbelerden sonra ise 31 Ocak 2022 tarihinde

Burkina Faso'da bir girişim oldu. Ülke

topraklarının % 46'sını işgal eden cihatçı gruplara karşı

gerekli mücadeleyi sürdüremediği düşünölen Cumhurbaşkanı Marc Christian Kaboré

Paul Henri Damiba tarafından devrildi. Geçici cumhurbaşkanı olan Damiba ise yine aynı nedenlerden dolayı 30 Eylül 2022 tarihinde [Ibrahim Traoré](#) tarafından devrildi. Traoré bu darbeyle birlikte bir darbe girişiminde bulunan en genç asker unvanını kazandı. 30 Aralık 2022 tarihinde halka seslenen Traoré cihatçıları Fransa'dan sonra ikinci işgalciler olarak nitelendirdi ve ülkesinin cihatçılarla mücadelesini ikinci kurtuluş savaşı olarak değerlendirdi. Mali'den Burkina Faso'ya bulaşan darbeler 2023 yılında Nijer'e de bulaştı.

2021 yılındaki seçimlerle Cumhurbaşkanı olan Mohamed Bazoum 26 Temmuz 2023

tarihinde [Abderrahmane](#)

[Tchiani](#) tarafından

devrildi. Tchiani tıpkı Mali'de ve Burkina Faso'da olduğu gibi, bu darbeyi Bazoum'u cihatçı teröristlerle mücadelede yetersiz bulduğu için yaptığını söyledi. Bunun yanında Bazoum'un Fransa'nın Nijer'deki uranyum madenlerini işletme hakkı elde eden yeni bir Fransız şirketinin kurulmasına izin vermesi darbenin ikinci nedeni idi.

Bu darbelerle birlikte Mali, Burkina Faso ve Nijer darbe kuşağının üç ülkesi oldular, tüm bu darbeler ECOWAS ve AB gibi bölgesel örgütler tarafından kınandılar. Aralarından sadece Nijer'deki darbe Sahraaltı Afrika ülkelerini bir savaşın eşiğine getirdi, bunun da nedeni Nijer'in Batı ile sağlam ilişkisi olan bölgedeki tek ülke olmasıydı. ECOWAS'a ve özellikle Fransa'ya göre Nijer dışındaki diğer ülkelerin Rusya ve Wagner Grubu ile kurduğu ilişkinin benzeri Nijer tarafından kurulmamalıydı. Nijer bu anlamda köprüden önceki son çıktı. Üç ülkenin orduları rejimin koruyuculuğu görevlerini üstlenerek darbelerini ulusal güvenliğin tehdit altına alınmasıyla açıklamış oldular.

Şilililer Pinochet tarafından devrilen Allende'nin yasını bir demokrasi festivali ile tutmaya hazırlanırken Afrika bizlere adeta bir darbeler festivali sunuyor. Bu durumun tek sorumlusu her ne kadar sivil

yönetime dönmemekte ısrar eden askeri yönetimler olarak görülse de Fransa'ya da bir pay biçmek gerekiyor. 2010 yılında itibaren düzenli olarak verdiği teröre destek operasyonlarını bir anda kesen, Sahel bölgesindeki askerlerini de çekme kararı alan Fransa'nın terörle mücadeleyi ulusal güvenliğin en önemli parçası olarak gören ancak bu konuda yeterli malzemesi bulunmaya Afrika ülkelerinin ordularını hayal kırıklığına uğrattığı bir gerçek. Bu noktada da devreye Rusya'nın girdiğini ve ordulara Fransa tarafından desteklenen sivil yönetimlerden kurtulurlarsa terörle mücadelede gerekli desteği sağlayacağı sözünü verdiğini belirtmek gerekiyor. Bu noktada özel bir paralı asker gurubu olan Wagner Grubu'nu kullanan Rusya Wagner'in yaklaşık bir ay önce Putin'e yönelik bir başarısız darbe girişiminden sonra ipi eline almış gibi görünüyor. Önce Wagner'in şimdilerde ise Rusya'nın desteğiyle uzun dönemli cumhurbaşkanlarından ve terörle mücadelede yetersiz kalan yönetimlerden sıyrılan ülkeler yeni bir döneme girmiş görünüyor. Bu ülkeler Al Şabab'ı bir türlü bitiremeyen Somali'ye, Boko Haram'ı bir türlü bitiremeyen Nijerya'ya, sınırları içinde en az dört milis grubunun her gün düzenli saldırılar düzenlediği Demokratik Kongo'ya, Müslümanlarla Hristiyanların birbirlerini yedişer örgütle biçmeye devam ettiği Orta Afrika Cumhuriyeti'ne, 1980 yılından beri cumhurbaşkanının Yaweir Museweni olduğu Uganda'ya, 1979 yılından beri cumhurbaşkanının Theodor Obiang olduğu Ekvatorial Gine'ye, 1982 yılından beri cumhurbaşkanının Paul Biya olduğu Kamerun'a büyük ders olmalı.

Volkan İpek, Dr., Yeditepe Üniversitesi

Doktora derecesini 2015 yılının Haziran ayında Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünden “Kral’ın Avrupalı Fas’ı: Fas Krallığı’nın Avrupa Ekonomik Topluluğu’na Üyelik Başvurusunun Postkolonyal Boyutu” adındaki tezle alan Volkan İpek daha sonra Fransa Büyükelçiliği Postdoktora bursu ile Bordeaux Üniversitesi’ne gitmiştir. Türkiye’ye döndükten sonra bir dönem Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde ders vermiş, 2016 yılının Aralık ayında da Yeditepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev almaya başlamıştır. İlgili alanları postkolonyal teori, güncel Afrika siyaseti, Afrika tarihi, uluslararası politik ekonomi ve Türk Dış Politikası olan Dr. Volkan İpek doktorasını tamamlarken belirli sürelerle Afrika’nın çeşitli ülkeleri ile Taipei Ekonomi ve Kültür Misyonu Ekonomi Birimi’nin İdari kadrosunda görev almıştır. Afrika’da Toplum ve Siyaset, Türk Dış Politikası ve Uluslararası Politik Ekonomi Yeditepe Üniversitesi’nde şu ana kadar verdiği dersler arasındadır. 2008 yılından beri UEFA Avrupa Kupası ve FIFA Dünya Kupası organizasyon görevlisi de olan Dr. Volkan İpek’in Afrika ile ilgili ulusal ve uluslararası yayınları bulunmaktadır. Yaklaşık bir buçuk yıl öncesine kadar The Diplomatic Observer adlı dergide Afrika ülkeleri ile ilgili yazılar yazan Dr. Volkan İpek İngilizce, Fransızca ve Rusça bilmektedir.

Bu yazıya atıf için: Volkan İpek, ‘Afrika’da 11 Eylül: Darbeler Festivali’, *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 18 Eylül 2023, <https://www.uikpanorama.com/blog/2023/09/18/vi/>

Telif@UIK*Panorama*. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UIK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.